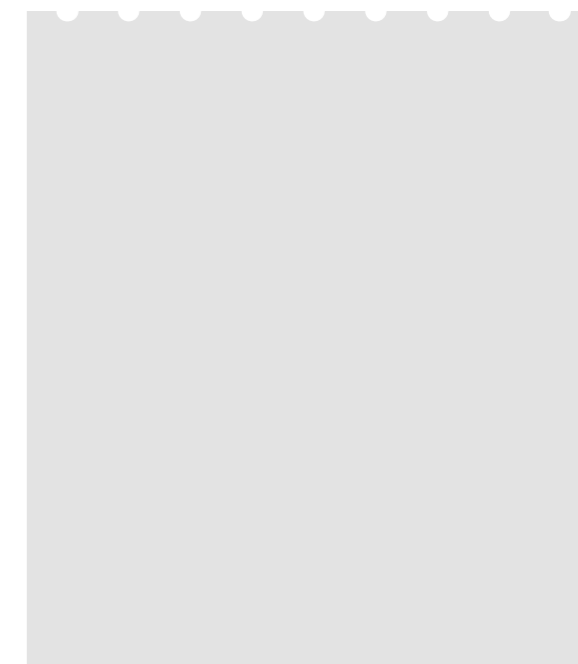
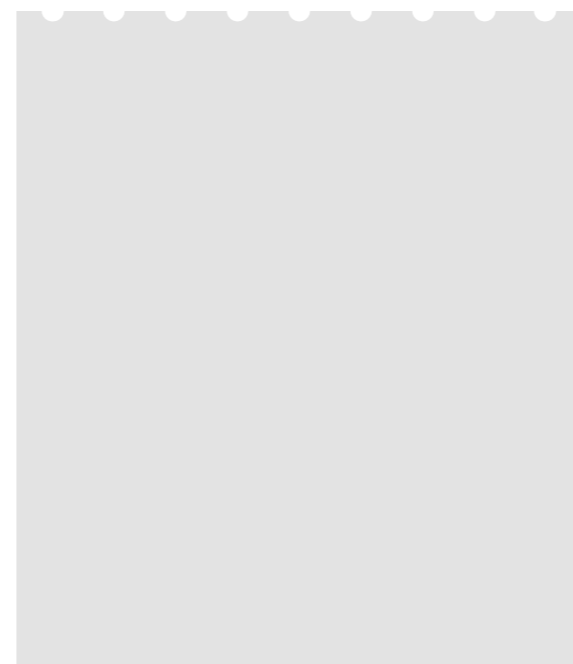
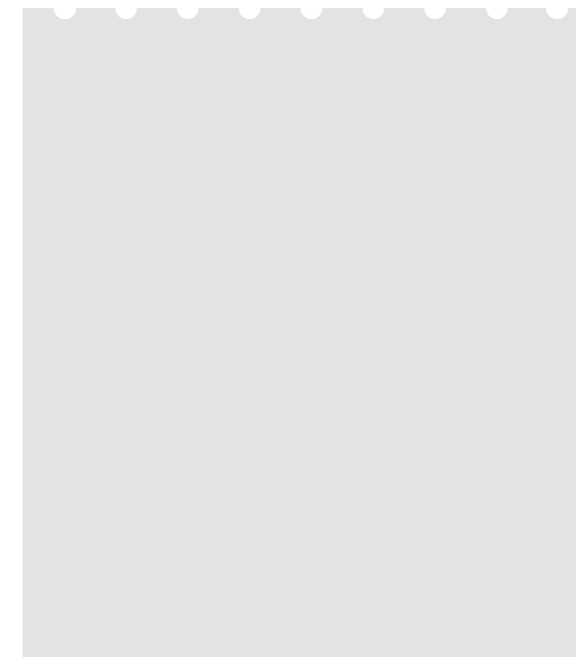

Het Bodemjournaal

Een uitgave van het Uitvoeringsprogramma Bodemconvenant najaar 2012 www.bodemconvenant.nl

Nieuwe editie

Een tweede editie van Het Bodemjournaal. Hierin diverse inblikjes naar wat er in het land gebeurt rondom de thema's van het bodemconvenant.

OOGSTPERIODE

De tijd is rijp

Tweënhalf jaar geleden werd het convenant Bodemontwikkelingsbeleid ondertekend. Tijd voor een update: hoe staat het er nu voor en waar gaan we naar toe? De gezamenlijke aanpak van de sanering van spoedlocaties is goed op stoom en gebeurt veel aan bewustwording van de noodzaak om integraal, gebiedsgericht te werken. In die zin is er veel bereikt. Nu lijkt de tijd lijkt rijp om een grote stap te maken naar daadwerkelijke een integrale gebiedsgerichte aanpak en het benutten van de kansen van de ondergrond in de praktijk.

“Ik zie dat er een momentum is in het bodembeleid”, vertelt Gerd de Kruif, programmadirecteur van het Uitvoeringsprogramma van het convenant Bodemontwikkelingsbeleid en aanpak spoedlocaties. “Op basis van het convenant uit 2009 is vooruitgang geboekt. Bodemverontreiniging wordt aangepakt – met een speciale focus op spoedlocaties – en daarnaast is er aandacht voor integraal en gebiedsgericht werken.

Vanuit het convenant wordt dit gestimuleerd. Het natuurlijke systeem van bodem en water biedt kansen voor ruimtelijke ontwikkeling en stelt er voorwaarden aan. De ondergrond kan een belangrijke bijdrage leveren aan duurzame economische ontwikkeling, de energieomslag en het klimaatbeleid.” De Kruif vertelt dat hier al langer aan gewerkt wordt, maar dat nu de tijd echt rijp lijkt te zijn. “Er is meer aandacht en ook draagvlak voor de transitie én voor de integrale en gebiedsgerichte aanpak, dit heeft ook te maken met een veranderdere economische situatie en andere ruimtelijke dynamiek.”

Tevreden

Met de bereikte resultaten is De Kruif grotendeels tevreden. “Ik ben subjectief en weet dat ik preek voor eigen parochie, maar vind dat we als Uitvoeringsprogramma (UP) van het Bodemconvenant best één en ander bereikt hebben. Maar we zijn niet de eersten die de credits verdienen. Wat we hebben gerealiseerd, was alleen mogelijk door ondersteuning van de convenantpartijen. Die credits geef ik dus graag door. Zo is het in het huis van Thorbecke bijzonder dat 42 verantwoordelijke overheden met eigen verantwoordelijkheid, gelijktijdig rapporteren over de voortgang van de saneringsoperatie en ongeveer dezelfde aanpak kennen,

INHOUDSOPGAVE

'Het gaat niet alleen om het formuleren van mooie ideeën'

Gerd de Kruif (programmadirecteur)

met oog voor het nodige maatwerk. Ik ben er daarbij van overtuigd dat we als kleine club met een gedreven en open aanpak de smeerolie zijn om samen verder te komen. Soms is dat ferm sjoeren en is de praktijk weerbarstig, maar het is de moeite waard. Uiteindelijk doen we het samen om ons land een stukje mooier en beter te maken. Dat willen we aan het eind van de rit bereikt hebben." De tijd om achterover te leunen is volgens hem echter nog niet aangebroken. "We moeten vooral de praktijk blijven ondersteunen door praktische en concrete instrumenten aan te reiken, pilots te faciliteren én ervaringen en kennis te delen. Binnen verschillende projecten is het UP daar druk mee bezig. Daarnaast zijn we druk met het creëren van randvoorwaarden op het gebied van regelgeving, kennis en financiële instrumenten. Het gaat niet alleen om het formuleren van mooie ideeën, het moet in de praktijk gebeuren en kunnen gebeuren. Ook nu de ruimtelijke dynamiek er anders uitziet."

Krachtig signaal

Een van de krachtige signalen die recent werd afgegeven is de Bestuurdersagenda 'Schatgraven in de

bodem'. De agenda werd door veertien bestuurders op persoonlijke titel geformuleerd. De Kruif heeft de totstandkoming van de bestuurdersagenda enthousiast ondersteund. "We bevinden ons midden in de discussie en proberen die verder te brengen. Het Rijk kan hier bij de totstandkoming van de structuurvisie voor de ondergrond haar voordeel mee doen" Mede op basis van signalen van die bestuurders heeft het Rijk besloten te komen tot een ambitieuzere structuurvisie voor de ondergrond. "Maar ook het bedrijfsleven en kennisinstituten hebben een agenda gepresenteerd tijdens de TerrAgenda-bijeenkomst van 11 oktober. Commitment van zo veel partijen mag niet onderschat worden. Men ziet echt kansen voor de ondergrond. Kansen die ook naar voren komen in onderzoeken die verricht zijn naar de baten en lasten van de ondergrond. Dit is echt het moment om al die zaken bij elkaar te brengen."

Inventarisatie

De Kruifs gedachten concentreren zich echter niet uitsluitend op het formuleren en het uitvoeren van een toekomstvisie. "Het blijft belangrijk dat de spoed-

operatie – de aanpak van spoedlocaties – voorspoedig verloopt. Als UP spannen wij ons daarvoor in." Maar het is ook een spannende tijd volgens de programmadirecteur. "Medio 2013 is er een evaluatiemoment en dan willen het Rijk, de waterschappen, de provincies en de gemeenten tot nieuwe afspraken komen. "Ik ben blij dat de betrokken overheden hebben besloten inventarisatieafspraken uit het convenant naar voren te halen van 2015 naar 2013. Dan kunnen dus op tijd nieuwe afspraken gemaakt worden. Maar op weg naar 2013 toe moeten we nog wel investeren in inzicht, zodat de juiste informatie er is om nieuwe afspraken te maken." De verwachting van De Kruif is dat het weer lukt om te komen tot goede inhoudelijke afspraken. "Ik hoop dat we in een open discussie en met oog voor elkaars belangen, tijdig concrete afspraken met elkaar kunnen maken en resultaat kunnen boeken. Dat zie ik als een 'Rijnlandse aanpak', daar ben ik fan van."

Graven in de Rotterdamse bodem. (foto: Stadsontwikkeling Rotterdam)

AAN DE ZWOEGERS IN HET VOORONDER

Inspiratie opdoen

“Aan de zwoegers in het vooronder” is de kop van één van de blogs van Gerd die Kruif die hij met een zekere regelmaat publiceert op www.bodemconvenant.nl. In deze blog beschrijft hij dat het echte werk en de transitie van het bodembeleid, samen met water en met ruimtelijke planning, iets is van de werkvloer. Hij doet een oproep aan eenieder om zelf mede vorm aan de verandering te geven. Nu is dat aan de ene kant niet gemakkelijk want bezuinigingen en reorganisaties buitelen over elkaar heen. Aan de andere kant is het wel hoogst noodzakelijk én uitdagend. Het Uitvoeringsprogramma heeft twee producten geïnitieerd die behulpzaam kunnen zijn bij het zetten van stappen in die transitie.

Aan de slag met de Bodemscan.

Praktijkvoorbeelden

Het eerste product richt zich op het ontsluiten van goede praktijkvoorbeelden en pilots. Het is namelijk niet zo dat we pas aan het begin van de transitie staan, de tijd van pionieren zijn we wel voorbij. Op veel plekken wordt de ondergrond al op een natuurlijke en eenvoudige wijze verbonden met allerlei maatschappelijke opgaven op het terrein van water, ruimtelijke planning, energie, klimaat, etc. We moeten daar oog voor hebben, we moeten daar ook van leren hoe we verder kunnen. Informatie over de praktijk kan binnenkort gevonden worden op de website routeplanner bodemambities: www.bodemambities.nl. De website zal ook die instrumenten die gebruikt kunnen worden ontsluiten. De site zal ruim 100 praktijkvoorbeelden omvatten. Dit alles om de professional die te maken heeft met de ondergrond te inspireren om de maatschappelijk opgaven waar we voor staan op te pakken.

Bodemscan

Het tweede product is de Bodemscan. Deze zomer gingen Rotterdam en de provincie Zuid-Holland daarmee aan de slag. Inmiddels volgen ook Almelo, Arnhem, Zaanstad, Haarlem, Groningen en Brabant hun spoor.

De bodemscan is een hulpmiddel voor bodemorganisaties die werk willen maken van de veranderingen in en rond het bodemveld. Door middel van een zelfscan onderzoeken bodemprofessionals en bodemteams gezamenlijk waar zij staan en hoe zij zich verhouden tot veranderingen die spelen binnen en buiten de organisatie. Hoe verhoud je je tot de ontwikkelingen in het bodembeleid, tot andere professionals in je afdeling en tot signalen die er – van binnen en van buiten – op je afkomen?

Het uitvoeringsprogramma

UP ontwikkelde de bodemscan samen met Org-id. De inhoud van de scan baseerden zij op gesprekken met bodemprofessionals en hun leidinggevenden bij gemeenten en provincies. Zij hebben uitvoerig met hen gesproken over de huidige en toekomstige activiteiten en over de ontwikkelingen die ze opmerkten in hun organisatie en hun omgeving. Bodem+-ers en Org-id begeleiden organisaties bij het uitvoeren van de scan.

Wil jouw organisatie ook met de bodemscan aan de slag? Neem contact op met Irma Kerkhof (irma.kerkhof@agentschapnl.nl) of Gemma van Eijdsen van Bodem+ (gemma.vaneijdsen@agentschapnl.nl).

WET- EN REGELGEVING

De Omgevingswet biedt tal van kansen

Hoeveel water zullen we in de toekomst moeten kunnen bergen in niet alleen de IJssel- en Vechtdelta?

Dijken verhogen? Een geluidswal creëren met dijkfunctie? Of een parkeergarage voorzien van een waterdichte deur? In afwachting van de transitie naar de nieuwe Omgevingswet en de Deltabeslissingen moeten door provincies en gemeenten tal van afwegingen gemaakt worden. Onnodig investeren wil niemand, maar straks met een extra nota geconfronteerd worden, is ook geen wenselijke optie.

Plannen voor Stadshagen

Voor de waterinnovatieprijs zond de gemeente Zwolle een ontwerp in voor een duurzame waterhuishouding in de woonwijk Stadshagen (Zwolle), onderdeel van de Mastenbroekerpolder. Het waterontwerp integreert de waterhuishouding van heel Stadshagen tot één autarkisch watersysteem door peilafstemming en aansluiting op het ondergrondse watersysteem. De afvoer van hemelwater gebeurt via de aansluiting op het onderliggende watervoerende pakket. Dat ontlast de gemalen in natte perioden.

In droge perioden voorkomt kwel dat gebiedsvreemd water moet worden ingelaten. Het biedt de mogelijkheid een aparte dijk rondom Stadshagen aan te leggen. De kwaliteit van dijkkring 10 rondom de Mastenbroekerpolder wordt dan niet meer bepaald door het overstromingsrisico van Stadshagen (compartimentering). Om extra ruimte te maken voor de berging van hemelwater worden woongedeelten in Stadshagen+ (de uitbreiding) verhoogd aangelegd en wordt het groen verlaagd aangelegd.

INHOUDSOPGAVE

Duurzame gebiedsontwikkeling betekent constant afwegingen maken, anticiperen op huidige vragen en tegelijk toekomstige ontwikkelingen scherp in de gaten houden. Het biedt meerwaarde om in dit proces de bodem volwaardig mee te nemen. “De Wet Bodembescherming wordt straks integraal opgenomen in de Omgevingswet. Die transitie biedt nieuwe mogelijkheden. Mogelijkheden tot samenwerking, maar ook nieuwe manieren om gebieden duurzaam te ontwikkelen”, vertelt Lidwien Besselink, penvoerder SKB-showcase bij de provincie Overijssel. Een integrale benadering is de toekomst, want standaardmaatregelen bieden volgens haar geen uitkomst. “Iedere casus, ieder gebied en iedere oplossing is uniek. Benutting van de ondergrond is gebiedsgericht maatwerk, waarbij constant nagedacht moet worden over de wijze waarop de ondergrond kan bijdragen aan duurzame gebiedsontwikkeling. Waar we naar streven is denken in effecten op de ondergrond en kansen vanuit de ondergrond. De Omgevingswet biedt tal van kansen, omdat zij uitgaat van de samenhang tussen verschillende projecten en activiteiten, duurzame ontwikkelingen, maar ook de belangen van verschillende regio’s.”

Ervaring

In het noordwesten van Overijssel is al enige ervaring opgedaan met samenwerking en het komen tot een integrale visie. De provincie Overijssel en de gemeente Zwolle denken samen met de naburige gemeenten Kampen en Zwartewaterland en het waterschap Groot-Salland na over de ontwikkeling van de IJssel-Vecht delta. “Aanleiding om een visie voor dit gebied te formuleren, waren de uitspraken van toen-

malig minister Veerman. Het idee van de minister was om het waterpeil in het IJsselmeer met anderhalve meter te verhogen. Dit zou de zoetwatervoorziening van de Randstad ten goede komen, maar voor ons gebied heeft het verstrekkende gevolgen”, vertelt Renate Postma, senior beleidsadviseur bij de gemeente Zwolle. “Niet alleen zou er stuwning vanuit het IJsselmeer ontstaan, ook zijn de huidige preventie maatregelen in dat geval onvoldoende.” Daarnaast wordt Zwolle door de plannen geconfronteerd met andere vraagstukken. “We willen de wateropgaven verbinden met de ruimtelijke en sociaal-economische opgaven en zo duurzaamheid in al haar facetten tot uiting laten komen. Daarvoor hebben we een heldere visie nodig op de IJssel-Vecht delta, zodat we richting kunnen geven aan beleid en projecten.”

Stippen aan de horizon

Inmiddels is de stijging van anderhalve meter van de baan, maar het belang om tot een duidelijk plan voor gebiedsontwikkeling te komen, blijft overeind. “Het is namelijk niet alleen het waterpeil in het IJsselmeer, we hebben ook te maken met klimaatveranderingen en de afwatering van bijvoorbeeld de IJssel”, vult Besselink aan. “De primaire gedachten gaan meestal uit naar een verhoging van de dijken. Maar binnen het samenwerkingsverband hebben we verder gedacht. Uiteindelijk zijn er twee stippen aan de horizon geformuleerd. Twee lange termijnperspectieven waarbij het eerste scenario uitgaat van traditionele dijkverhoging. De tweede visie heeft de werktitel ‘Mix op maat’ meegekregen; leven met water, waarbij we uitgaan van een meer natuurlijk systeem.” Wat bij ‘Mix op maat’ van belang is, is dat de veiligheid gegarandeerd is,

ook als er in natte perioden water wordt geborgen in het gebied. “Wegen moeten begaanbaar blijven en de infrastructuur voor nutsvoorzieningen in tact”, legt Besselink uit.

Geen voorkeur

Op dit moment is er nog geen voorkeur voor een van de twee scenario’s. Veel zal afhangen van de plannen vanuit het Deltaprogramma. Zoals de plannen er nu uitzien, zal het IJsselmeerpeil beperkt fluctueren. “Dat is wezenlijk anders dan in eerste instantie was bedacht, maar ook hierop zullen wij onze plannen moeten aanpassen. Want een stijging van een aantal centimeters heeft grote effecten op de ondergrond. En niet alleen op lange termijn. Ook nu al plaatst het ons voor dilemma’s, want: welke maatregelen neem je? En: hoe gaan we hier bijvoorbeeld mee om in stadsuitbreidingswijken zoals Stadshagen?”, vraagt Postma zich af. “We hebben daarom voorlopig korte termijn doelstellingen geformuleerd. Een aantal van de dijken is afgetoetst en deze moeten versterkt worden. En ook op het gebied van beheer van verontreiniging vinden de plannen gewoon voortgang. In andere cases is dat lastiger. In Zwolle wordt bijvoorbeeld een parkeergarage gebouwd. Moet je bij de bouw al rekening houden met een mogelijke stijging van het grondwater? En in de wijk Stadshagen is het heel goed denkbaar dat de geluidswal die gepland staat ook als dijk gaat dienen. Maar voordat die maatregelen genomen worden en investeringen gepleegd zijn, wil je eigenlijk wel weten wat de lange termijnplannen zijn.” De komende jaren hoopt Zwolle daar duidelijkheid over te krijgen.

AANPAK SPOEDLOCATIES

Maak het niet te moeilijk

Bodemverontreiniging zorgt voor onrust. Bewoners weten vaak niet wat verontreiniging precies voor hen betekent en welke consequenties het heeft. Voor de provincie Limburg was dit aanleiding tot een proactieve aanpak, waarbij communicatie voorop staat.

“We willen dat betrokkenen begrijpen wat verontreiniging van de bodem is en wat we hieraan gaan doen. Verontreiniging wordt vaak gepresenteerd in de vorm van veel getallen op papieren, maar hierdoor ontbreekt de duiding, zeker bij bewoners. Die kloof in kennis en duiding willen we overbruggen. Want behalve dat kennis rust creëert, voorkomt het ook dat we achter feiten aanlopen omdat bijvoorbeeld de media er in vroegtijdig stadium aandacht aan heeft besteed”, vertelt Frank Lonnee, senior beleidsmedewerker bodemstrategie bij de provincie Limburg. “Wat we het liefst willen, is samen met de bewoners de toon zetten, met name als het gaat om locaties met gezondheidsrisico’s. Ons uitgangspunt is: maak het niet te moeilijk. Wat dat betreft is het zevende punt uit ‘Schatgraven in de ondergrond’ ons uit het hart gegrepen. In de tekst van de agenda staat: ‘moderniseren van de technisch-ambtelijke terminologie rond bodemverontreiniging. Het huidige jargon roept

onevenredig veel onrust op, die vaak niet past bij het werkelijke risico’. Het is ook onze ervaring dat te veel ambtelijk en technisch taalgebruik leidt tot ongerustheid. Dit kan voorkomen worden.”

Drie soorten

De provincie onderscheidt drie soorten verontreiniging. De humane spoedlocaties – waar mogelijk gezondheidsrisico’s optreden –, locaties met verspreidingsrisico’s en locaties waar ecologische risico’s zijn. “Iedere verontreiniging is anders”, aldus Lonnee. “Daarom gaan we niet uit van een eenduidige aanpak. Bij humane locaties is het met name van belang in kaart te brengen hoe acuut de situatie is.” Limburg heeft inmiddels een goed beeld van de verontreinigde gebieden. “Dat zijn er momenteel twaalf. De locaties bevinden zich grotendeels in stedelijke gebieden en op terreinen waar vroeger chemische wasserijen gevestigd waren. Deze locaties worden volgens de afspraken in het Bodemconvenant uiterlijk in 2015 gesaneerd.” Waar Limburg zich positief in wil onderscheiden, is de communicatie naar haar burgers. “Voordat we het onderzoek starten, organiseren we al bewonersbijeenkomsten. Dat hoeft niet grootschalig te zijn, maar kan bijvoorbeeld in een huiskamer plaatsvinden”, vult Thijs Warnier, projectleider spoed-

Bodemsanering in een stedelijke omgeving.

locaties, aan. “We leggen uit wat we doen en waarom en ook dat het een inventarisatie betreft, wat er niet meteen op hoeft te duiden dat er directe gezondheidsrisico’s zijn. We merken dat deze aanpak helpt, met name als we – in een later stadium – in een grotere zaal staan om de uitkomsten van een onderzoek toe

INHOUDSOPGAVE

De kwaliteit van de bodem is belangrijke voorwaarde voor stedelijke vernieuwing.

te lichten. We merken dan dat er bij toehoorders een constructieve houding is in plaats van dat men met de hakken in het zand staat.”

Gennep

Een concreet voorbeeld dat Warnier aanhaalt, is een woonwijk in Gennep. “De wijk is gebouwd op een voormalige vuilstortplaats. Toen we het onderzoek naar de volksgezondheid wilden verrichten, zijn er op verschillende momenten bewonersbijeenkomsten geweest; bij aanvang, maar ook toen resultaten van

het onderzoek bekend werden. Bij alle bijeenkomsten waren andere partijen betrokken zoals de gemeente en wethouder, maar bijvoorbeeld ook de GGD. Vragen van bewoners gaan namelijk niet zozeer over de verontreiniging, maar meer over hoe de verontreiniging hun leven aantast. Wat betekent dit voor mijn gezondheid? Houdt mijn woning zijn waarde? En hoe gaat de gemeente om met de WOZ-waarde? Wat we merken is dat het benaderen van verontreiniging in een bredere context, zorgt voor rust en dialogen. Op een deel van de vragen konden we direct antwoorden,

Zinkviooltje.

andere werden genoteerd en daar zijn we op een later tijdstip op terug gekomen. En was men vergeten om iets in te brengen tijdens de bijeenkomst of verhinderd? Via een website kan men vragen stellen en worden bewoners extra geïnformeerd.”

Zinkviooltje

Het zijn echter niet uitsluitend de gezondheidsrisico's waarbij de provincie Limburg transparantie wil betrachten. “Ook bij de verspreidingsrisico's en ecologische risico's gaan we de samenwerking met zoveel mogelijk partijen aan. Hierdoor kunnen we veel belangen meewegen in ons beleid en ontstaat draagvlak.” Zo ook bijvoorbeeld bij het zinkviooltje. Lonnee: “Het zinkviooltje is een zeldzame plant in Nederland en groeit in de graslanden langs de Geul, waar het bloemetje floreert door de zinkhoudende grond. In principe is de grond als gevolg van de zinkindustrie stroomopwaarts (België) plaatselijk verontreinigd, maar de zeldzaamheid van het plantje is ook een afweging die we willen meenemen in de besluitvorming.”

DUURZAAM GEBRUIK

Inspirerende aandacht voor de ondergrond

Hernieuwde aandacht voor de bodem en het gebruik, vereist een grondige inventarisatie. “De kennis was aanwezig, maar niet gebundeld. Daarom hebben we een inspiratieboek gemaakt”, vertellen Ine Flinkers en Harke Tuinhof van de gemeente 's-Hertogenbosch. “Met het inspiratieboek willen we het gebruik van onze ondergrond onder de aandacht brengen. Bij collega’s die met dezelfde problematiek te maken hebben, maar nadrukkelijk ook binnen de verschillende afdelingen/sectoren van onze eigen gemeente.”

De ervaring van Tuinhof, teamleider bodem bij de gemeente 's-Hertogenbosch, is dat er binnen veel expertise aanwezig is, maar dat de kennis versnipperd is. “Ieder is voor zich bezig en de grote lijn ontbreekt. Door alle kennis, plannen en plaatjes bijeen te brengen, ontstaat overzicht. En door de aantrekkelijke vormgeving willen we anderen ook warm krijgen om zich in de bredere context van het bodemgebruik te

‘Het is essentieel dat we inzicht hebben in het ondergronds ruimtegebruik’

Harke Tuinhof (Teamleider bodem bij de gemeente 's-Hertogenbosch)

Inspiratieboek en atlas ondergrond van 's-Hertogenbosch.

verdiepen. We denken namelijk dat onze ondergrond nog meer kan betekenen voor toekomstige bovengrondse ontwikkelingen. Maar dan is het wel essentieel dat we inzicht hebben in het ondergronds ruimtegebruik.”

Warmte-koudeopslag

Er spelen in de gemeente 's-Hertogenbosch tal van vragen: wat zit waar? En voor de toekomst: wat zijn de mogelijkheden? Maar ook: kunnen we functies van de ondergrond slim combineren en ontstaan er dan knelpunten of juist kansen? Flinkers, adviseur bodem,; “Het inspiratieboek is een momentopname. Het geeft aan hoe we er nu voorstaan, maar gaat ook in op de geschiedenis en op toekomstige ontwikkelingen. Directe aanleiding om de kennis nu te bundelen is het toenemende gebruik van WKO-systemen.

INHOUDSOPGAVE

Den Bosch is gebouwd op een mooie dikke zandlaag die zeer geschikt is voor warmte-koudeopslag. Dat neemt niet weg dat er ook bij ons tal van vragen leven op dat terrein. Want hoe ga je om met WKO als er verontreiniging is in een gebied? We willen de kwaliteit van de grond beheersen, maar hebben er ook mee te maken dat verontreiniging in zandgrond zich snel verspreidt. Daarnaast is het van belang om bij warmte-koudeopslag nabij de gemeentegrenzen, te weten of het grondwater in de naastgelegen gemeente aan de eisen voldoet.” Flinkers verwacht dat het aantal WKO's de komende jaren een grote vlucht zal nemen. “Er is veel vraag naar met name bij grote projecten en scholen. Maar ook op eigen bouwkvavels worden

steeds vaker gesloten systemen gerealiseerd. Het is opvallend hoe goed men op de hoogte is van de mogelijkheden.” In het inspiratieboek staan de huidige locaties aangegeven. “Maar we weten dat deze pagina's binnen afzienbare tijd een update behoeven.”

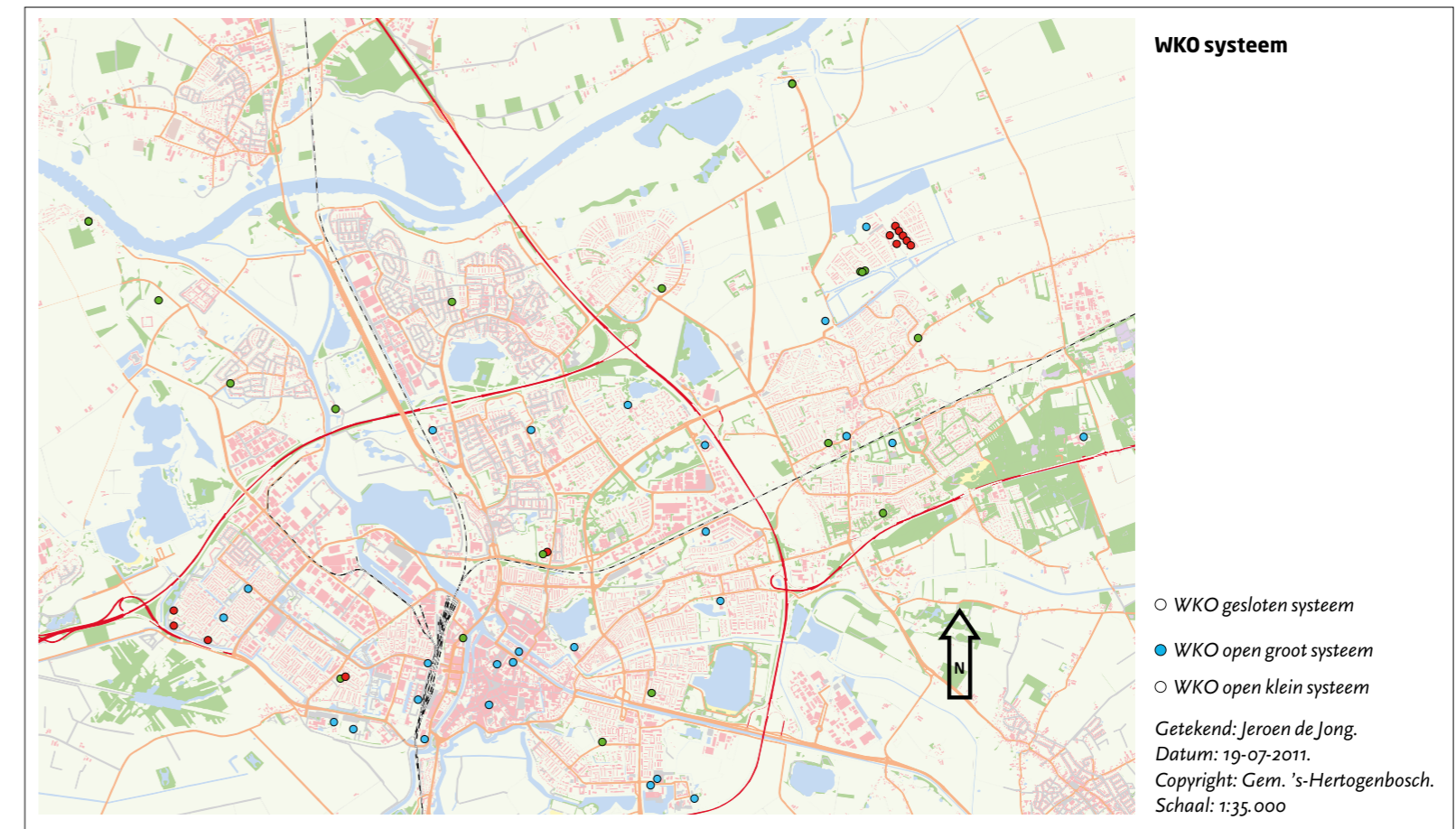
Doorlopend project

Andere onderwerpen die in het inspiratieboek aan de orde komen, zullen een lange levensduur kennen. Tuinhof: “Voor ons is dit de opmaat voor een doorlopend project waarbij we de ondergrond op diverse niveaus willen introduceren en diverse collega's erbij willen betrekken. Voor onze interne collega's organiseren we begin 2013 workshops.

De afdelingen Ruimtelijke ordening, archeologie, stadsontwikkeling en waterbeheer, allen zijn zij bezig in de ondergrond, met waterberging, kabels en leidingen, ondergronds bouwen en infrastructuur en allen hebben zij belangen die soms overeenkomen, maar soms ook verschillen. Daarom willen we ook van hen vernemen welke kansen zij zien voor benutting van de ondergrond maar ook wie we nog meer moeten betrekken bij de samenwerking. Wat dat betreft is het inspiratieboek maar een onderdeel. Een onderdeel waaruit we onze ambities kunnen formuleren en een toekomstvisie voor een duurzaam gebruik van onze ondergrond kunnen definiëren.”

Een verrassende manier van ondergronds ruimte gebruik.

Warmte-koudeopslag in de gemeente Den Bosch.

GEBIEDSGERICHT GRONDWATERBEHEER

Breder dan de eigen verantwoordelijkheid

Grondwaterbeheer beperkt zich niet tot kadastrale grenzen, de problematiek is veel breder. Kwalitatief en kwantitatief zijn er nog veel verbeterlagen te maken. De praktijk laat zien dat gebiedsgericht grondwaterbeheer op een aantal plaatsen met succes wordt toegepast. Juist daarom is het van belang om met elkaar samen te werken, bijvoorbeeld in de Community of Practice.

Aan de Community of Practice (CoP) 'Gebiedsgericht Grondwaterbeheer' nemen vijftig deskundigen van verschillende achtergrond deel. Ferdi Timmermans is adviseur bij Movares en voorzitter van de CoP. "Alleen samen – gemeenten, waterschappen, bedrijfsleven en rijksoverheid – kunnen we de talloze problemen en vraagstukken het hoofd bieden", is zijn mening. "Wil je zowel kwalitatief als kwantitatief tot een verantwoord beleid komen, dan moet je breder kijken dan de grenzen van de eigen verantwoordelijkheid. Een van de belangrijkste succesfactoren om tot verantwoord gebiedsbeheer te komen is dat deelnemers meer inbrengen dan hun eigen kracht en discipline. Het gaat er ook om andere meningen en kennis toe te laten, oplossingsgericht te denken en van daaruit te acteren."

Visie

Met zijn collega Peter de Bruijn, pleit Timmermans voor een integrale visie op het grondwater, zodat processen niet stagneren. "Bij 'grondwater' zijn veel partijen betrokken en gelden veel wetten en regels, maar ook maatschappelijke factoren spelen een belangrijke rol. De combinatie van factoren maakt elke beheeropgave complex en elke oplossing uniek." In de complexiteit schuilt, behalve kansen, ook een gevaar, ervaren zij. "Omdat de kwaliteit en kwantiteit van het grondwater nog geen urgent thema's zijn, en problemen als incidentele opgaven worden benaderd, schuiven we het voor ons uit, terwijl we juist nu de toekomst gestalte moeten geven. Daarom nodigen we mensen uit met lef en kennis. Adviseurs en overheden die willen samenwerken en het initiatieven willen

Gebiedsgericht (grond)waterbeheer oude stijl: sprengbeek op de Veluwe.

INHOUDSOPGAVE

Water- en bodemverontreiniging: een belangrijk item in De Kempen.

ontplooiën. Want al zijn er veel regels en wetten waarmee rekening gehouden dient te worden, er zijn ook tal van voorbeelden waar de regelgeving ruimte biedt aan innovatieve ideeën.”

Kwantitatief

Bij kwantitatief grondwaterbeheer spelen volgens De Bruijn drie zaken. “Allereerst is de verdroging in de oostelijke delen van Nederland. Daarnaast is er de ontwatering in bijvoorbeeld het westelijk weidegebied, waardoor de bodem daalt. Hier worden studies naar verricht en er moet een oplossing voor komen die zowel economisch als milieutechnisch haalbaar is. En als laatste hebben we te maken met de vernatting van ons klimaat. In de CoP komen al deze zaken aan de orde.” Maar er zijn meer issues die besproken worden, zoals de grondwaterkwaliteit. De Bruijn: “Er zijn honderdduizenden vervuilde gebieden in Nederland. Verontreiniging die in de loop van decennia, en soms

‘We nodigen mensen uit met lef en kennis’

Ferdi Timmermans (adviseur bij Movares en voorzitter van de CoP)

zelfs eeuwen, is ontstaan, bijvoorbeeld door oude nijverheidsbedrijven. Gemeenten zijn voor een groot gedeelte verantwoordelijk voor de kwaliteit van de grond en het grondwater, omdat de vervuiler meestal niet meer te traceren is en milieudelicten verjaard zijn. Dat betekent dat er met andere ogen gekeken moet worden naar de problematiek, op basis van structureel beheer. Want heel Nederland schoonmaken is een onmogelijke opgave.” Toch is er de afgelopen jaren veel grond gesaneerd, weet ook Timmermans. “Volledige bodemsanering is kostbaar, terwijl er ook andere verantwoorde oplossingen zijn. Een combinatie van technische maatregelen, beheer en monitoring biedt vaak soelaas en is in de meeste situaties goedkoper. Je moet dan echter wel weten welke besluiten je moet nemen en op welke momenten. Dat soort zaken bespreken we in de CoP.”

Samenwerking

Er zijn inmiddels tal van projecten waar succesvol werd samengewerkt door de overheid en andere partijen. De Bruijn: “Zoals in de gemeenten Apeldoorn, Arnhem en Hengelo. Met het oog op de voortgang van stedelijke ontwikkeling, duurzame energie en doelmatig beheer namen deze gemeenten het beheer op zich van het stedelijke grondwater.” In Arnhem ligt daarbij het accent op de omgang met grondwaterverontreini-

ging in samenhang met bemalingen bij aanleg van ondergrondse gebruiksruimte zoals parkeerkelders. “De gemeente biedt initiatiefnemers die meedoen in de gebiedsbenadering een vereenvoudigde vergunningverlening en kostenbesparing. In ruil daarvoor ontvangt zij een financiële bijdrage aan de beheerkosten.” In Apeldoorn en Hengelo is de focus gericht op het beheer van historische grondwatervervuilingen in samenhang met stedelijke vernieuwing en locatieontwikkeling. “De regelingen staan ook ‘afkoop’ toe. Het idee is dat de gemeente, onder voorwaarden, de verantwoordelijkheid voor en de uitvoering van de benodigde beheermaatregelen overneemt van individuele probleemhebbers. Hiervoor is veel belangstelling en er worden daadwerkelijk afkoopovereenkomsten gesloten. De voordelen zijn dat hierdoor stagnatie bij stadsvernieuwing wordt voorkomen en dat de kosten voor het gebiedsgericht beheer niet alleen voor rekening komen van de belastingbetalers.”

Gedeputeerde mw. Klip (provincie Drenthe) overhandigt de bestuurdersagenda aan staatssecretaris Atsma.

BESTUURDERSAGENDA

De ondergrond biedt nieuw economisch perspectief

Anders naar de bodem kijken, het zien van kansen in plaats van problemen en ruimte maken voor nieuwe ontwikkelingen. Dat is volgens de initiatiefnemers van de agenda ‘Schatgraven in de ondergrond’ van essentieel belang om te komen tot een toekomstvisie en verantwoord beheer van de ondergrond.

De agenda begint met de constatering dat de grond onder onze voeten al sinds mensenheugenis de bodem onder ons bestaan vormt: niet alleen letterlijk, ook economisch. De bestuurders en initiatiefnemers van de agenda ‘Schatgraven in de bodem’ maken zich echter zorgen. Bijvoorbeeld over het onverantwoord beheer van de ondergrond en de kosten die dat met zich meebrengt.

Economische kansen

Behalve het beheer van de ondergrond vragen ook andere zaken om aandacht zoals verdroging, uitputting, aantasting van funderingen en verdringing door drukte in de ondergrond. Waar volgens de initiatiefnemers echter te weinig aandacht aan besteed wordt, is dat de ondergrond nieuwe economische kansen biedt. Denk bijvoorbeeld aan de mogelijkheden op het gebied van duurzame energie, leefbare compacte steden en duurzaam waterbeheer. Door ons nu te realiseren welke mogelijkheden er zijn, de handen ineen te slaan en te komen tot een integrale aanpak kunnen die kansen benut worden. De ambitie is er, nu is het tijd dat de randvoorwaarden – financieel en juridisch – worden ingevuld.

INHOUDSOPGAVE

Beroep

De groep bestuurders bestaat uit veertien gedeputeerden, wethouders en dijkgraven, met uiteenlopende politieke achtergrond. Zij zijn de laatste twee jaar een paar keer informeel en op persoonlijke titel bijeen geweest om over de toekomst na te denken. Bijeenkomsten die werden georganiseerd door het Uitvoeringsprogramma van het Convenant Bodemontwikkelingsbeleid. Met de agenda doen de bestuurders een beroep op hun collega's, de rijksoverheid en op private partijen om het beleid voor het gebruik van de ondergrond te moderniseren. Daarbij constateerden zij dat ze ook zelf aan zet zijn om – voor zover dat niet is gebeurd – hun visie en keuzen voor de ondergrond te formuleren en dat het van belang is om initiatieven te ontplooiën.

Urgent

Voor de bestuurders is de behoefte aan vernieuwing urgent. Ze juichen het voornemen van het Rijk toe om een ambitieuze Structuurvisie voor de ondergrond (STRONG) op te stellen. Gemeenten, waterschappen en provincies hebben veel belang bij dit nieuwe beleid en zijn verantwoordelijk voor het grotendeels gedecentraliseerde bodembeleid. Daarnaast zijn zij het die de plannen moeten uitvoeren; zij maken ruimtelijke plannen, vertalen regels in lokaal maatwerk en zitten met burgers, omwonenden, bedrijven en lobbygroepen aan tafel. Een zware verantwoordelijkheid om de kansen voor een duurzaam gebruik van de ondergrond te benutten.

Wilt u de volledige agenda 'Schatgraven in de ondergrond' nalezen? De agenda is gepubliceerd op de website www.expertisebodemenondergrond.nl

Tien essentiële aandachtspunten voor de Structuurvisie. Deze tien essentiële aandachtspunten geven de bestuurders mee voor de Structuurvisie:

1 *Maak waar nodig één beleid voor ondergrond en (grond)water, als onderdeel van ons ruimtegebruik*

Het gebruik van de boven- en de ondergrond hangt nauw met elkaar samen. Daarom moeten er op gebiedsniveau in een vroeg stadium integrale afwegingen en ontwerpkeuzes worden gemaakt. Om doelen te bereiken is het daarnaast essentieel dat knelpunten worden opgelost.

2 *Maak ruimte voor lokaal maatwerk*

Doelen bereiken kan volgens de bestuurders alleen als er ruimte is voor lokaal maatwerk.

3 *Wijs in samenspraak bijzondere ruimtelijke aandachtsgebieden aan*

De ondergrond kan een bijdrage leveren tal van mogelijkheden variërend van energievoorziening tot recreatie en voedselproductie. Door aandachtsgebieden in kaart te brengen, kunnen discussies worden gevoerd en beslissingen worden genomen.

4 *Betrek marktpartijen en maatschappelijke groepen bij het opstellen van de Structuurvisie*

Betrek marktpartijen en maatschappelijke groeperingen actief, ook zij hebben visie en innovatiekracht. Green Deals kunnen daarbij een extra stimulans zijn.

5 *Ontwerp een goed beleidskader voor (energie)winning en opslag*

Ga het debat aan over het dichter bij elkaar brengen van 'lusten en lasten' en bijvoorbeeld de benutting van bodemenergie. Hierdoor vergroot het draagvlak.

6 *Blijf investeren in de kwaliteit van de ondergrond en veilig grond- en drinkwater*

Het beleid om de bodemkwaliteit goed te houden, of te maken, moet worden voortgezet en de resterende saneringsopgave van ernstige verontreinigingen moet worden afgerond.

7 *Kies voor een pragmatische aanpak van de risico's van bodemverontreiniging*

Investeer in de kwaliteit van de ondergrond en het aanpakken van acute risico's en kies daarbij voor een realistische aanpak.

8 *Zoek naar een nieuw financieringsmodel*

We moeten op zoek naar nieuwe instrumenten om innovatief (en goedkoper) te werken.

9 *Investeer in kennis, expertiseontwikkeling en communicatie*

Mobiliseer kennis om de aanpak van hardnekkige knelpunten in de ondergrond te ondersteunen.

10 *Betrek decentrale overheden bij het opstellen van de Structuurvisie*

Wij voelen ons als decentrale overheden medeverantwoordelijk.

DOEN EN LEREN

Theorie en praktijk verenigd

Er zijn veel vragen op het gebied van duurzaam bodembeleid. De Impuls Lokaal Bodembeheer wil die vragen wegnemen door theorie en praktijk met elkaar te verenigen. “Kennis is er genoeg, maar de juiste mensen moeten bij elkaar komen”, is de mening van Petra Bakker, adviseur bij Agentschap NL/Bodem+.

Er gaat op veel plaatsen nog een brede kloof tussen de theorie en de uitvoeringspraktijk. Het is breed geaccepteerd dat het bodembeleid moet veranderen naar een beleid waar duurzaam gebruik van bodem en ondergrond centraal staat. De veranderingen zijn echter ingrijpend waardoor een transitie tijd nodig heeft. Daarom heeft het ministerie van I&M een budget van 700.000 euro beschikbaar gesteld om decentrale overheden te ondersteunen bij het vergroten van de deskundigheid op de terreinen: ecosysteemdiensten, ondergrond en professioneel opdrachtgeverschap én handhaving. “De term ecosysteemdiensten klinkt abstract, maar de praktijk leidt soms ook tot heel concrete duurzame gebiedsoplossingen”, legt Bakker uit. “Met de Impuls Lokaal Bodembeheer (ILB-2) krijgen regio’s de kans om dit in hun eigen regio te ontdekken.”

Adviesuren

ILB-2 biedt geen subsidiegeld, maar adviesuren. Organisaties kunnen kiezen uit een standaardpakket, bestaande uit workshops, of maatwerkondersteuning. Ondersteuning op maat is bedoeld voor overheden die al stappen hebben gezet en ondersteuning wensen bij specifieke vraagstukken. Een deskundig adviseur komt de regio adviseren, waarna de deelnemende organisaties zelf het initiatief verder vormgeven. Daarbij blijft de eigen inzet van de deelnemende organisaties essentieel om tot effectieve inzet, toename van kennis en gewenste producten te komen. “De adviseur zal de ene keer er zijn om de organisaties een steuntje in de rug te bieden, en een andere keer om de boel eens flink aan te zwengelen of op te schudden”, aldus Bakker. “De bedoeling is dat de regio na de ‘impuls’ zelf weer verder kan.”

Elkaars taal leren begrijpen is voor bodemdeskundigen en ruimtelijke ordenaars nog een hele kunst.

INHOUDSOPGAVE

Contactgegevens

Uitvoeringsprogramma convenant bodemontwikkelingsbeleid en aanpak spoedlocaties

Postadres

Agentschap NL / Bodem+
Postbus 93144
2509 AC Den Haag

Website

www.bodemconvenant.nl

Programmaleiding

Programmadirecteur: Gerd de Kruif
(gerd.dekruif@agentschapnl.nl)

Programmasecretaris: Berry van 't Wel
(berry.vantwel@agentschapnl.nl)

Project aanpak spoedlocaties

Projectleider: René Smolders
(cmw.smolders@breda.nl)

Projectsecretarissen: Wim van de Meerdendonk
(wim.vandemeerendonk@agentschapnl.nl)
Joost Lommelaars
(joost.lommelaars@agentschapnl.nl)

Project gebiedsgericht grondwaterbeheer

Projectleider: Ron Nap (r.nap@apeldoorn.nl)
Projectsecretaris: Remco de Boer
(remco.deboer@agentschapnl.nl)

Project gebruik ondergrond

Projectleider: Frency Huisman
(fpa.huisman@pzh.nl)

Projectsecretaris: Irma Kerkhof
(irma.kerkhof@agentschapnl.nl)

Project wet- en regelgeving

Projectleider: Peter Kiela (peter.kiela@minienm.nl)

Projectsecretaris: Nicole Hardon
(nicole.hardon@agentschapnl.nl)

Project midterm review

Projectleider: Gerd de Kruif
(gerd.dekruif@agentschapnl.nl)

Projectsecretaris: Michiel Gadella
(michiel.gadella@agentschapnl.nl)

Project communicatie

Projectleider: Berry van 't Wel
(berry.vantwel@agentschapnl.nl)

Communicatieadviseur: Ernst Haijink
(ernst.haijink@agentschapnl.nl)

Agenda

Het Uitvoeringsprogramma is regelmatig aanwezig bij diverse bijeenkomsten in het land. Deels om te horen wat er speelt deels om te vertellen waar het Uitvoeringsprogramma mee bezig is of als producten heeft opgeleverd. Dat gaat van bijeenkomsten als Bodem Breed tot diverse provinciale / regionale bodemberaden. Deels nemen we daartoe zelf het initiatief deels worden we daar ook toe uitgenodigd. Neemt u ook rustig contact

met ons op als u daarover een verzoek heeft. We organiseren daarnaast ook zelf bijeenkomsten. Van algemene (regio-)bijeenkomsten tot 'specials' om met een aantal deskundigen bepaalde thema's verder te brengen of bijeenkomsten met bestuurders.

UITVOERINGSPROGRAMMA

BODEMCONVENANT

Colofon Het Bodemjournaal 2012

Dit Bodemjournaal is een krant over de stand van zaken rondom de uitvoering van het Convenant bodemontwikkelingsbeleid en wordt uitgebracht door het Uitvoeringsprogramma van het convenant.

Interviews en teksten:

Katja van Roosmalen (*MBK journalist*)

Eindredactie:

Berry van 't Wel

Fotografie:

Stadsontwikkeling Rotterdam, Jan Klein Kranenburg, Gemeente 's Hertogenbosch, CoP gebiedsgericht grondwaterbeheer, ministerie van Infrastructuur en Milieu, provincie Overijssel.

Concept, ontwerp en realisatie

Smidswater